

A VÁROS ÉS A FALU SZINTÉZISE.

I.

Az emberi településekkel és az emberi társadalommal foglalkozó tudományok nagy erőfeszítéssel igyekeztek a település és a társadalom két, alapvető nagy tényét: a várost és a falut meghatározni, illetőleg ezek egymáshoz való viszonyát tisztázni. Ez az erőfeszítés nem is volt egészen eredménytelen. Mind a geográfia, mind az építészet, mind a jogtudomány, de különösen a szociológia meglehetősen elfogadható fogalmát adták a városnak és a falunak, s atekintetben is kellően tájékoztatnak, hogy a város és a falu közt az összefüggés milyen természetű. Egyet azonban mégsem mondhatunk el: azt, hogy a város és a falu fogalma tisztán és általánosan elfogadott volna. Mindegyik tudományág tud olyan fogalmi határokat vonni, amelyen *a maga szempontjából* elindulhat, azonban, hogy általános érvényű és élesen elhatárolt város-, illetőleg falufogalmat tudna adni, attól mindegyik igen távol áll. Nem kivétel a bennünket közelebbről érdeklő szociológia sem. A legtöbb szociológus a város és falu földrajzi meghatározásából indul ki és ezt a keretet kitölti társadalmi megfigyeléseivel. Egyetlen föltétlen érvényű fogalmi ismérvet tud adni: konstatálja a kettő határozott különbségét és szembenállását. Az egyes tudományok eltérő szempontjai, vagy az egyes tudományokat művelők egyéni szemlélete bizonytalanná teszi a város- és a falufogalom összes jegyeit, de a kettő külön tartását semmi nem rontja le. Minden tudomány és minden kutató úgy beszél a faluról és a várossal, *mint két egymással föltétlenül szembenálló jelenségről*, s olyan fogalmakról, amelyek elsősorban egymással való szembenállással határozhatók meg. Általános érvényű a város fogalmából, hogy város az, ami nem falu, s viszont a faluéból, hogy falu, ami nem város. Ám ez a szétfolyó fogalmazás nemcsak azt látszik tartalmazni, hogy a város

és a falu különbözik egymástól, hanem azt is, hogy ez a szembenállás kizárólagos, sőt szükségszerű, tehát ama két jelenség, illetőleg fogalom poláris. E szerint a településeknek, illetőleg a helyi összetartozás által képződött társadalmi csoportoknak *csak* két főfajtája lehetne: város és falu. Ha lehetséges is átmenet a kettő közt, az csak a két pólusnak az összeérése, tehát csak azok fogalmi elemeivel határozható meg az ilyen közbeeső jelenség.¹ Jelenlegi tényismereteink mellett nem marad hátra más, mint a két sarkfogalomnak a határozott és általánosérvényű kitöltése. Ez az álláspont megmutatkozott a magyar tudományban is, légyen az a tudomány geográfia, építészet, jogtudomány vagy szociológia. A magyar földrajztudomány éppúgy a város és a falu polaritásának a szemléletében él, mint általában a geográfia, s a mi geográfusainknak is legfőbb igyekezete, hogy a két fogalmat, a magyar viszonyoknak megfelelő tartalommal töltsék ki.² Még ott is, ahol a város és a faluelemek egészen sajátosan keverednek, mint az alföldi «tanyás városok» esetében, földrajztudományunk különös buzgalommal igyekszik szétválasztani a várost és a falut.³

Ismeretes, hogy az újabb építészet nemcsak házakat és technikai berendezéseket tervez, hanem egész városképeket akar kialakítani, új településeket eredendően megtervezni s ilyenkor már a város és a falu lényegbeli kérdéseivel is kénytelen foglalkozni. Az első feladata megtudni azt a szerepet, amit az illető telep betölt. Ma már magyar építészeti tudományunk is érdelemlegesen hozzá tud szólni a város és a falu kérdéseihez. Ez a magyar építészeti tudomány szintén a város és a falu poláris fogalmaival kezdte vizsgálódásait, azonban az alföldi tanyás mezővárosok esetében kihullott kezéből ez a két sarkfogalom, s valami másfajta telep-, illetve csoportforma körvonalait kezdte fel-

¹ L. Dékány István: Város és falu szociológiai szempontból. Bp., 1935. «Van átmeneti alakulat falu és város közt: se nem falu, se nem város ez (illetve mind a kettőből valami), nem pedig egyik faja a városnak.» (6. l.)

² V. ö. Teleki Pál két munkája: A gazdasági élet földrajzi alapjai (Bpest, 1930) és a Város c. cikk a Közgazdasági Enciklopédiában.

³ L. Cholnoky Jenő: A földrajzi fogalmak megszorításáról. Földrajzi Közlemények, 1932., Mendöl Tibor: Alföldi városaink morfológiája, 1936. Debrecen.

fedezni.¹ A várossal és a faluval foglalkozó jogtudomány szintén a településforma feltétlen kettősségének elvével indult: a magyar városi jog valóban igazi városi jog és a magyar községi jog igazi falusi jog. Új feladatokkal találta azonban magát szemben a közigazgatási jog, amikor a tanyák közszükségleteihez nyúlt. Itt városi határba eső területen falusias jellegűnek látszó közfeladatokat talált, s e téma körül sajátos tanyai közigazgatási problémakör alakult ki. S ezen a területen az a legfőbb gond, hogy a nem falusi jellegű tanyák községesíttessenek, hogy a községi közigazgatás keretei közé legyenek foglalhatók.²

A magyar társadalomtudomány is egyre intenzívebben kezdett foglalkozni a város és a falu kérdéseivel, s természetesen a város és a falu fogalmának a tisztázásával kezdte a vizsgálódást. Alapvető munka ezen a területen Dékány István tanulmánya: A város és a falu szociológiai szempontból (1935). Vizsgálódásának az eredménye, hogy a város és a falu két különálló életforma, amely gyökerét a falusi munkatermék «geogén» és a városi munkatermék «ergogén» jellegében találja, más a munkafolytonossága (időszakos és «küzdelmi» munka falun, folytonos és racionális munka városon) és a kettő lényegesen eltérő légkört, életberendezést s egyben életideált képvisel. Ezen az úton halad város- és faluirodalmunk, s ez a két irány úgy foglalkozik tárgyával, mint két szükségszerűen különálló világgal.³

II.

Hogy a város és a falu fogalma polárisra fejlődött, egyszerűen annak a következménye, hogy a középeurópai társadalom nagyjában e két egymással ellentétes, de egymást kiegészítő keretben helyezkedik el. Gazdasági szempontból a falu a mezőgazdasági termelőterület, a város viszont az összes többi termelőmunkáknak a színhelye. Ezenfelül pedig a falu nagyrészt autar-

¹ Bierhauer Virgil: A magyar építészet története. Bpest, 1937.

² L. Kiss István: A tanyai közigazgatás vázlata. Bpest, 1932. — Továbbá a belügyminisztérium nagy kiadványát: A korszerű közigazgatás útja. I. kötete.

³ L. újabban Wildner Ödön: Várostudományi tanulmányok. Városi Szemle, 1930 és Weis István: A magyar falu.

kiás termelőcsoport, a város sokkal kevésbé autark; elsősorban fogyasztó egység, amennyiben nemcsak a saját termelésének a nagyrésztét fogyasztja el, hanem még a falvak termelésének a jórésztét is. Társadalmi szempontból a város központi és vezetőcsoport, a falu viszont csak követő vidék, amely a város vonzáskörébe esvén, annak szinte jobbágya lesz. Építészeti és technikai szempontból a város a technikai civilizációnak a teljessége, a falu sokkal primitívebb és alacsonyabb szintű civilizáció keretei között kénytelen élni.

Ezen a szereposztáson nem változtat az a körülmény, hogy mind a falunak, mind a városnak egymástól lényegesen eltérő típusai vannak. A város lehet elsősorban lakóváros, vagy forgalmi központ, vagy igazgatási vagy kultúrközpont, vagy gyárváros, területi elhelyezkedését illetően lehet szűk helyre zsúfolt köröngeteg, vagy kertek közé szétszóródó kertváros, vagy vízparton szétterülő házsor stb. Hasonlóképpen sokféle a falu is. Lehet halásztelep folyó- vagy tenger partján, lehet erdőtermelő irtványtelep, lehet állattartó alpesi vagy pusztai szállás, lehet szántóföldi vagy kertművelő síksági telep stb. Az sem jelent lényeges különbséget, hogy az egyik falu házai külön a termelőterülettől sakktablaszerű, vagy rendetlen halmazban elhelyezkedő belső telkeken állanak, vagy a termőföld egyik szélén vagy sarkán sorban, illetőleg körben helyezkednek el. Nem változtat semmit a falu szerepkörén, ha az nem együttes csoport, hanem szórványszerűen kinek-kinek a földtábláján áll a portája: az ilyen szórványtelepülés is éppolyan falu, mint a zárt településük.

Ilyen tényállás szükségszerűleg alakította ki a város és a falu kettősségének az elvét. Ha csak falu és csak város van, s ez a kettő mindenütt egymástól lényegesen eltérő, két világot jelent, s azt, hogy ezek szükségszerűen kölcsönösen kiegészítik egymást, akkor gondolkodni sem lehet másképp, mint a falu és város poláris ellentétének és összetartozásának a szempontjai szerint.

A magyar településterület nagyrésztén is a nyugatihoz hasonló viszonyok vannak: városok, s körülöttük terül el a falusias «vidék.» Még város- és faluformáink is széles körben megfelelnek a nyugatiaknak.

Van azonban országunknak egy kivételes része, ahol a település valósága gyökeresen más, mint akár Magyarország, akár Európa többi részein. Ennek történeti oka van. Ez a terület a Nagy Magyar Alföld, az, amelyet a török harcok annakidején tökéletesen elpusztítottak. Ezen az országrészen a török előtt éppúgy falvak és városok állottak, mint másutt. Az állandó harcok és pusztítások folytán azonban a megmaradt népesség elhagyta földúlt falujának a helyét és egy-egy védettebb helyre, rendszerint városok falai közé futott össze. Így az egész nagy alföldi pusztaságon csak kevés számú, de nagyobb és viszonylag városi jellegű helység maradt fenn. Mikor aztán a harcok elültével a nép újra földjeinek a műveléséhez láthatott, *nem tért vissza többé elpusztult faluja helyére*, hanem bennmaradt továbbra is a városban és innen folytatta a gazdálkodást. A nagy pusztulás után előbb csak jószágjai legeltek pásztorok felügyelete alatt a pusztákon. Sajátságos tény ez: a pásztorok is a «városhoz» tartoztak. A pásztorok a legeltetés idejére pásztortanyákat («szállásokat») építettek; ezekben tanyáztak a jószág mellett. Később áttértek a mind intenzívebb földművelésre és ekkor is *ugyanazt* a rendszert folytatták: «lakásuk» benn maradt a városban, de egyben a gazdálkodás szükségleteihez képest «tanyákat» is építettek a szántóföldjükön. Ez a *kéttelkes* települési rendszer tovább fejlődött egészen napjainkig. Később a termelés intenzíválódásával bizonyos mértékű időszakos kinttartózkodás is kifejlődött, azonban a városi otthon és a városhoz való tartozás megmaradt továbbra is. E tanyás városi településben már hiába keresnők a város és a falu megszokott elemeit. Ha a város jól ismert világát akarjuk fölfedezni e települési formában, úgy csupa rendkívüli jelenséget fogunk találni. Végeredményül, ha városok is e nagyhatású települések, egészen rendkívüli és nagyon tökéletlen városok. Mindenekelőtt szét kell szakítanunk a város szervesen összetartozó testét, s belterületét külön véve mondhatjuk csak városnak. Ám itt is észlelhetünk sajátságos jelenségeket. A belterületen is legnagyobb számú az őstermelő réteg, tehát a város őstermelő jellegű. Ezek jórésze azonban *nem benn a városban tartja a gazdasági udvarát*, hanem a külterületen, tehát a városon kívül. Mindezekon felül pedig a város egész külső arculata erősen falusias. Széles utcák, falusias sor-

házak, hiányos közművek stb. — nagyon kevés abból, amit a városra jellemzőnek tartunk.

Nem járunk több sikerrel, ha a külterületen, a tanyák közt falut keresünk. Mindenekelőtt a város körül szórványtelepülést látunk, amely azonban nem olyan, mint a szórványfalú. Fogyatékos és kisszerű lakásokat látunk itt, holott egy nagyobb gazdának jelentékeny nagyságú lakása szokott lenni. A házakon nem lelünk díszítést; az udvar kerítetlen, s olyan központi szerepet betöltő intézményeket sem találunk, amilyenek minden szórványfalukon vannak. Mindezek helyett fölfedezhetünk egy, a városba összefutó *sugaras útrendszert*, amelyen minden falusinál *élénkebb közlekedés* folyik a város és a tanyák közt. Ha mégis mindenáron ragaszkodnánk hozzá, hogy ezeket a tanyákat szórványfalvaknak tartsuk, úgy nagyon tökéletlen, szokatlan falvak lennének ezek.

Van itt egy még távolabbi történeti ok is. Ha ugyanis e sajátzerű magyar települési rendszernek a régebbi történeti kifejlődési okait is szemügyre vesszük, megtaláljuk e kéttelkes szállásrendszernek a példáit a honfoglaláskori *nomád* szállásokban. Egy különleges magyar települési és táj szervezeti rendszernek a körvonalai bontakoznak ki szemünk előtt. És pedig olyan rendszeré, amely *nem ismeri a város és a falu kettősségét*, hanem egy-egy táj városát és falvait *egységes városias szervezetbe* fogja egybe: másutt egy város és több falu van, itt pedig egy *szintetikus település* alakul ki. A magyar település jelenségei ily módon nem illeszthetők bele a város és a falu konvencionális fogalmaiba, hanem egy új falut-várost magában foglaló *szintetikus telep fogalma* által érthetők csak meg.

III.

Ennek a sajátos szintézisnek a fölfedezése a néprajzban történt meg. Itt vált először nyilvánvalóvá, hogy a magyar tanya nem azonos más népek szórványfalujával, hanem olyan különleges *résztelepülés*, amely *alkatrésze egy nagyobb települési egységnek*. A magyar állattartás és a földművelő gazdálkodás viszonyainak a vizsgálata közben előbb a Nagykovácsok vidékén

fedezte föl Győrffy István, hogy a tanya nem a belterületi lakóháznak a mása. Rájött arra, hogy a tanyaépület eredetileg nem ház, hanem az istállónak, illetőleg az ólnak a továbbfejlődése abban az irányban, hogy emberi szállásra is alkalmas legyen. Ebből kiindulva azt is kiderítette Győrffy, hogy valóban az ilyen nagykunsági ól *nem állandó lakás, hanem csak a városi háznak a tartozéka*: benn a városban van a család otthona, az ólból fejlődött tanyán pedig csak a gazda gyermekei és cselédjei tartózkodnak hol állandóan, hol időnkint.¹

Azt is kiderítették Győrffy kutatásai, hogy ez a kettős szálláselv — benn van a lakás és kinn vannak a gazdaság berendezései — nemcsak a tanyarendszer formájában lelhető fel, hanem úgyis, hogy egy nagyobb őstermelőtelepülés belső részén sűrűn egymás mellett állanak a lakóházak, szűk utcákkal és kicsiny udvarokkal, s körül a település szélén szélesedő utcák során tágas telkeken van a gazdasági udvar, az akol, a kert.² «Kertes városoknak» nevezik az ilyen települést, s itt az a saját-szerű, hogy ugyanaz a kéttelkes rendszer testesül meg benne, ami a tanyás városokban: külön belterületen a lakóház és külön külterületen, illetőleg a belsőség periferiáin a gazdasági udvar.³

Ez a kertes városrendszer különleges fejlődésre jutott a Hajdúság területén, ahol valóságos várrá alakult, de elterjedt csaknem az Alföld egész területén a török hódoltság után, tehát úgy tekinthető ez a településrendszer, mint a tanyás város elődje, illetőleg a várost és falut egységbefoglaló településforma egyik magyar példája.

További néprajzi kutatások azt is föltárták, hogy nemcsak a Nagykovács területén ilyen a tanyarendszer, hanem az egész Alföldön, kivéve a szlovák népszigeteket (Békéscsaba, Szarvas, Nyíregyháza), ahol szintén elterjedt a tanyarendszer, azonban elhelyezkedése eltér a magyar terület tanyáitól.

Ma már világosan áll a néprajzi kutatás előtt a tanya-

¹ Győrffy István: A nagykun tanya. Néprajzi Értésítő, 1910.

² A *kert* szó a magyar nyelvben nemcsak veteményeskertet jelent, hanem egyáltalán *kerített helyet*, s így nevezték régebben az állatok kerített helyét is.

³ Győrffy István: Az alföldi kertes városok. Bpest, 1926.

rendszer kérdése, s Györffy István összefoglaló munkájában¹ tiszta kép áll előttünk. A magyar tanya a különleges magyar síksági állattartásnak és gazdálkodásnak a következménye s lényege a település kéttelkű jellege. Az egyik telek a belső, amelyen a lakóház áll, a másik a külső, amely — akár kert, akár tanya — a gazdálkodásnak és az állattartásnak a helye, s lakásul csak időlegesen szolgál. Azt is kiderítette az etnográfia, hogy az ilyen kéttelkes településnek a hagyománya visszamegy a nomád téli és nyári szállások idejére, tehát a mai alföldi tanya-rendszer egyrészt nomád eredetű, másrészt ősi magyar településforma, amely a török hódoltság után nem keletkezett, hanem csak újjáéledt.

E néprajzi útmutatás nyomán a szociológiai és szociográfiai szempontú kutatások is más szemlélettel közeledtek a tanyaék, illetőleg a tanyás városok kérdéséhez. Az utóbbi évek széleskörű falukutató irodalma az alföldi tájakon olyan jelenségekre bukkant, amelyeket sehogyan sem tudott a falu keretei közé illeszteni, így Féja Géza,² amikor az Alföld déli szögletének a társadalmát vizsgálja, legfejlődőbb és legvirágzóbb társadalmi területek az orosházi és a makói tanyákat találja, s e kedvező jelenségek okául nem talál mást, mint azt, hogy ezek a területek — noha külsőleg szórványfalunak tetszenek — szorosan hozzátartoznak Orosházához és Makóhoz, mint városi központhoz, s fejlődésüket ez a kapcsolat tette lehetővé. Ugyanezt tapasztalja a hódmezővásárhelyi gazdák esetében is és némi meglepetéssel fedezi fel, hogy ezek a gazdák teljesen *városi* jellegűek, s hogy valóban *városlakók is* annak ellenére, hogy őstermelők és hogy a földjük 20—30 km-re van a várostól.

Hasonló jelenségekről számol be e sorok írójának könyve a Duna—Tisza-köz társadalmáról.³ Ezen a területen található az a páratlan jelenség, hogy egy vármegyényi tájon három város (Kecskemét, Nagykőrös és Cegléd) áll, s körzetében nincs egyetlen falu sem, pedig a terület népessége túlnyomó nagy részben földművelő. Csak úgy lehetséges ez, hogy a tanya városrendszer

¹ «A magyar tanya». Földrajzi közlemények. 1937. évf. és a Magyar-ság néprajzi «Tanyarendszer» c. fejezetben.

² Féja Géza: Viharsarok. Bpest, 1937.

³ Erdei Ferenc: Futóhomok. Bpest, 1937.

főlölegessé teszi a falut, s egy egész települési területet képes városias szervezetbe foglalni.

Igen jellemző ebből a szempontból Darvas József szociográfiai munkája¹ Orosházáról. Ő is «falukutató», ő is a falut keresi, s amit leír, az részben város, részben a városhoz szervesen hozzátartozó tanyák világa. Noha a vizsgált község jogilag nem város, társadalmi képében még sincs nyoma falusi elemeknek, hanem annál inkább városszerű egész, éppenolyan, mint a többi alföldi tanyás városok: Kecskemét, Debrecen vagy Hódmezővásárhely.

Kiütököznek az ilyesféle jelenségek az ú. n. tanyairodalomban is, amely inkább falupolitikai jellegű, mint szociológiai.² Ezekben a munkákban ugyan falunak nézik a tanyát, azonban a várossal való különleges kapcsolatát ennek ellenére észreveszik; Gesztelyi Nagy László a «kétlakiságot» is meglátja. E különleges falut-várost eggyé olvasztó magyar településrendszernek a teljes szociológiáját azonban csak a legutóbbi idők hozták meg. E tanulmány írója, aki maga is tanyai származású és hosszabban élt tanyán, illetőleg tanyás városban éppenúgy, mint az etnográfia professzora: Gyórfy, összefoglalván a néprajz és a szociográfia eddigi eredményeit, kiegészítve az elhanyagolt részletekkel, megrajzolta a tanyás város társadalmi képét s beállította abba az összefüggésbe, amely az egész jelenséget érthetővé teszi.³

IV.

Az a terület, amelyet a várost és falut egységesítő magyar településrendszer elfoglal, nagyjában az egész Nagy Magyar Alföld területét betölti. Közelebbről azonban nem terjed ki ez a tanyás település az Alföld peremére, sem Északon a Felső-Tisza felé, sem Keleten az erdélyi hegyek felé, sem pedig Nyugaton a Duna mellékére. Pontosan 4,579.993 k. hold nagyságú a tanyás település s ezen a területen az 1930-as népszámlálás szerint 2.137.769 főnyi népesség él. Nem kevesebb ez a terület, mint az 1930-as országterületnek 28.3%-a, s nem kevesebb ez a népes-

¹ A legnagyobb magyar falu. Bpest, 1936. 2. kiad.

² L. az ú. n. tanyairodalom kiemelkedő munkáit. (Czettler Jenő, Gesztelyi Nagy László, Kaán Károly.)

³ Erdei Ferenc: Magyar város. Bpest, 1939.

ség, mint az ugyanakkori magyarországi népességnek a 24.6%-a. E területen a 2,137.769 főnyi népességből 30 tanyás mezővárosban lakott 1,121,421 lélek, tehát az összes itteni lakosságnak 52.4%-a. De az így fennmaradó népesség sem igazi falusi elem, mert van ezen a területen a 30 mezőváros mellett 34 olyan kis mezőváros, amely nem falu már, mert belterületén városi intézmények vannak, külterületén pedig tanyák állanak, s ezekben lakik további 417.289 lélek, ami megfelel az itt élő népesség 19.5%-ának. Igazi falusi népesség tehát összesen 599.086 lélek, amely nem több, mint az egész itteni népesség 28.0%-a. Ilyen arányokban fejlődött ki a tanyás mezőváros. Társadalmi szerkezete és funkcionálása napjainkban a következő.

A tanyás városok meglehetősen nagy egységek. Akkorák, mint egy helyi központ szerepét betöltő kisváros falusi vidékével együtt. A legkisebbnek is legalább 20.000 hektárnyi a területe és 20.000 főnyi a népessége, a legnagyobbé pedig eléri a 80.000 hektárt és népessége a 130.000 főt. Ekkora kiterjedés azt jelenti, hogy egy-egy tanya 30—40 km-re is eshetik a városi központtól. Némely város külső övezetében, határában van itt-ott valamiféle közintézmény (templom, iskola stb.), esetleg lehet faluszerű összesűrűsödés is, azonban ez kivételes eset. Rendszerint minden közszükségletét — kivéve az elemi iskoláét — közvetlenül a városban elégítheti ki a tanyák népe. Ez az összetartozás technikailag abban jut kifejezésre, hogy a tanyai külterület minden részét sugárszerűen összefutó utak kötik össze a városi központtal. Ennek megfelelően a tanyák közt nincs is külön közlekedés, minden tanya külön-külön a városhoz kapcsolódik és azzal közlekedik.

Az egységet képező tanyás város azonban szervesen kétfelé tagolódik. Más a szerepe a belterületnek és más a külterületnek. A belterület — az a rész, amely a városnál megszokott tömör települést mutatja — külső képében ugyan falusias jellegű, azonban társadalmi szerepe szerint egészen városias. Találunk itt elsősorban nagyterjedésű piachelyeket, igazgatási és kultúr-intézményeket, kereskedelmi és ipari üzemeket, s annak a népességnek a lakóházait, amely ezekben a keretekben végzi termelőmunkáját. Ezekon kívül találunk azonban egy egészen szokatlan városi tényezőt: olyan *városias* jellegű lakóházakat, amelyek-

ben *őstermelők* laknak. Ezekhez a házakhoz nem tartozik olyan gazdasági udvar, amilyen a falusi gazdaportákhoz. Itt legfőljebb egy kicsiny istálló van arra a célra, hogy a közlekedésre szolgáló fogatnak helye legyen s egy kis baromfiudvar a házi szükségletre.

Egyébként éppolyan lakóház az ilyen, mint az egyéb foglalkozásúaké. A külterület viszont csak a gazdaság, illetőleg a termelés színhelye. Mindenütt kiterjedt gazdasági épületek vannak, s mellettük csak a legszükségesebb lakóépületek találhatók. Csak egy szoba van, akármekkora gazda is az illető, két- vagy több szobás lakások ritkák, hiszen nyári időszakban feleslegesek is volnának. De egyéb látható külsőségek is elárulják a tanya különlegesen gazdasági szerepét: az udvar kerítetlen és egybefolyik a szántófölddel, az épület egyszerű fehérre meszelt, semmi díszítés nincsen rajta, nem díszes, mint a városi vagy a falusi ház. Laknak is azonban a tanyán, de nem teljesen és nem állandóan. Nem teljesen, mert akik kint tartózkodnak, azoknak az otthonuk is benn van a városban, vagy úgy, hogy saját házuk van a városban, illetőleg a belterületen, vagy úgy, hogy szüleiknek van benn a városban házuk, s az a kint dolgozóknak is otthonuk. Tehát a künttartózkodás ellenére is benn tartják ünneplő ruháikat, becsesebb bútoraikat, benn van az a hely, amit «otthonuknak» tartanak. Nem laknak a tanyán állandóan, mert hétköznap a piacra, vasárnap és ünnepek alkalmával templomba, szórakozásokra és egyáltalán köz- és kultúréletre bemennek a városba, s akkor érzik magukat «otthon». A belterületi házban történik minden ünnepi esemény.

Ide térnek vissza öregségükre. Ezt a kettős berendezkedést egy sajátos nemzedékváltás révén lehet fönntartani. A tanyán tartózkodnak ugyanis a dolgozó fiatalok és benn a városban a nyugalomba vonult öregek. A dolgozó fiatalok több időt töltenek a tanyán, azonban az öregek belterületi otthona marad az ő otthonuk is. Akkor pedig, amikor az öregek elhalnak s a fiatalok is munkaképességük határához érnek, az addigi tanyaiaik beköltöznek végleg a városba s most ezeknek a gyermekei maradnak kinn, akik majd ugyanúgy váltják föl őket is.

Ez a különleges szereposztás és nemzedékváltás egyúttal azt is jelenti, hogy egy tanya település társadalma *nem válik szét belterületiekre és külterületiekre*, «városiakra» és «vidékiekre».

Minden őstermelő lakos belterületi is és külterületi is, mert, ha élete egyik szakán többet is van a tanyán, másik szakán állandóan a városban él. Nem áll tehát elő az a helyzet, ami a város-falu ellentétét hordozó településeknél, hogy vannak városiak és vidékiek, akik két, merőben különböző életformában élnek. A falut és a várost egységesítő települési rendszer társadalmilag is egységesített: *földoldotta a város és a falu szembenállását* és egy egész *táj* társadalmát egységesen egy városias területi csoportnak a tagjává tette. Ilyen szerkezeti viszonyok természetesen egészen mássá teszik a társadalom életműködését, mint aminővé teszi a városra és falvakra szétszakadó területi csoportosulás.

Mindenekelőtt nem alakul ki külön városi és falusi *tudat*: minden földművelő «városinak» tudja és érzi magát s ehhez képest él a város javaival. Sokkal erősebb a közlekedés a belterület és a külterület között. Szinte mindennapi a ki- és bejárás a sugarasan városba futó utakon s a közlekedés nem két külön csoport és életforma közt történik, mint a város és a falu esetében, hanem ugyanazon szervezetnek az egyes részei közt. Míg tehát a város és a falu közti közlekedés: külső, illetőleg kifelé való közlekedés, addig a belterület és a külterület közti forgalom *belső* forgalom, olyan, mint egy szervezetnek a vérkeringése.¹

Különösen alakul ilyen strukturális föltételek mellett a termelés funkciója is. A termelés egy helyre koncentrálódik és már eleve gazdaságosabban folytatható. De ezen kívül az őstermelő *városi* ember is, tehát egy tágabb horizontú városi közösségnek a segítségét kapja, s ezáltal alkalma van arra, hogy termelési kultúráját magasabbra fejlessze. Ezért történt meg az, hogy a török által elpusztított Alföldön ma magasabb a mezőgazdasági termelés szintje, mint a zavartalanabb fejlődésű Dunán-

¹ A szerző megállapításának értékét nem csökkenti az, hogy csak a birtokos őstermelőkre terjeszkedik ki, mellőzve az ú. n. tanyás cselédek igen jelentékeny rétegét. Ez a mezőgazdasági munkásnép éppen úgy, mint az alföldi nagybirtok majorjaiban, pusztáin élő gazdasági cselédek, úgyszólván egész életét kinn a tanyákon tölti. Ez a nagy vitalitású tanyás cselédség a maga mélyre szorított proletársorsában nem tényezője a tanyásvárosnak. A földbirtokreform előreláthatólag lassan könnyíteni fog e népréteg helyzetén, anélkül azonban, hogy szerzőnknek a tanyás városra vonatkozó megállapításait ez lényegében érintené.

túlon. A magyar mezőgazdasági termelés legismertebb márkái (makói hagyma, szegedi paprika, orosházi búza, kecskeméti barack, nagykőrösi zöldség) mind ilyen tanyás városoknak a termékei.

A tanyásvárosi helyzet kiemeli a parasztságot rendi alárendeltségéből és falusi izoláltságából s beiktatja a magasabb civilizáció és kultúra vérkeringésébe. Az ilyen szervezetben élő parasztság tehát nem elmaradt parasztság, hanem az európai fejlődésbe bekapcsolt őstermelő, aki társadalmi életében lassan levetkőzi a paraszthagyományokat és öntudatos és igényes «polgár» akar és tud lenni. Az alföldi városok — bár társadalmuk legnagyobb része őstermelő — nem falusi és paraszt jellegű csoportok, hanem városias és polgárosodott mezővárosok.

A város és a falu szintézisét megvalósító magyar tanyásvárosok tehát nemcsak a falu fájdalmas kérdését oldják meg, hanem egyúttal a parasztság fejlődésének is korlátlan utat nyitnak. Megoldják a falu kérdését azzal, hogy a parasztságot beolvasztják a városba, s ezzel a falu elmaradottságát és az ebből következő városbaözönlést megszüntetik és megoldják a parasztság kérdését azzal, hogy rendi alárendeltségét megszüntetik és egy magasabb társadalmi és kultúráiét kapuit nyitják meg előtte.

E nem jelentéktelen teljesítmények elérésének a föltétele volt: a város és a falu poláris kettősségének és szembenállásának a föloldása. Igaz, hogy ez a magyar jelenség az országnak csak egy területén fejlődött ki, de gondolkozásra bír az, hogy az antik társadalom szintén nem ismerte a városnak és a falunak azt a poláris kettősségét, amit középkori és újkori társadalmunk olyan alapvető tényállásnak és értéknek fogott fel. Lehetséges tehát szintézis a város és a falu közt. Ennek előttünk álló példája a magyar tanyás város.

Erdei Ferenc.